

Зигмунд Фройд „ЛЕКЦИИ ЗА ВЪВЕДЕНИЕ В ПСИХОАНАЛИЗАТА“

Дами и господа! Не зная колко сте чели или слушали за психоанализата. Но заглавието, под което са обявени моите лекции – „Елементарен увод в психоанализата“, – ме задължава да се отнасям към вас така, като че ли не знаете нищо и трябва да започнете от самото начало.

Едно обаче, предполагам, ви е известно – че психоанализата е метод за лечение на нервноболен; и още тук мога да ви дам пример за това, как в тази област някои неща се извършват по различен начин, често противоположен на обичайната медицинска практика. Обикновено когато подлагаме болния на непозната нему медицинска техника, ние омаловажаваме пред него трудностите на тази техника и се стремим да му създадем увереност в успеха ѝ. Смятам, че имаме право на това, защото по този начин повишаваме вероятността за успех. Когато обаче приемаме за психоаналитично лечение болен от невроза, постъпваме другояче. Изтъкваме трудностите на метода, неговата продължителност, усилията и жертвите, които изисква, а що се отнася до успеха, казваме му, че не можем нищо да му обещаем със сигурност, че всичко зависи от неговото поведение, разбиране, послушание и издръжливост. Естествено, ние имаме сериозни основания за това на пръв поглед странно поведение, които по-късно може би ще разберете.

А сега не ми се сърдете, ако отначало ви третирам както тези невротичноболни. Всъщност аз бих ви посъветвал да не идвате да ме слушате втори път. За да разберете защо, ще ви разкрия какви несъвършенства са неизбежно присъщи на обучението по психоанализа и колко е трудно човек да си изработи собствена преценка за нея. Ще ви покажа как цялата насока на досегашното ви образование и усвоените от вас начини на мислене неизбежно би трябвало да ви направят противници на психоанализата и колко много неща в себе си ще трябва да преодолеете, за да потиснете тази инстинктивна враждебност. Доколко ще разберете психоанализата от моите обяснения, това, разбира се, не мога да ви предскажа, ала мога да ви обещаая, че няма да се научите да извършвате психоаналитично изследване или лечение. Но ако между вас се намери някой, който не иска да се задоволи с бегло познаване на психоанализата, а желае трайно да се свърже с нея, то аз не само ще го посъветвам да не прави това, но и направо ще го предупредя, че то е опасно. При сегашното състояние на нещата такъв професионален избор ще унищожи напълно изгледите му за академична кариера, а стане ли практикуващ лекар, ще се озове сред едно общество, което няма да разбира стремежите му, ще го гледа недоверчиво и враждебно и ще пусне насреща му всички зли духове, които таи в себе си. Може би явленията, които съпътстват бушуващата днес в Европа война, могат да ви дадат приблизителна представа за огромната армия на тези зли сили.

И все пак има хора, за които късното ново познание запазва своята привлекателност въпреки подобни неудобства. Ако някои от вас спадат към тях и независимо от предупрежденията ми се появят тук и следващия път, ще бъдат добре дошли. Но всички вие имате право да чуete кои са споменатите трудности на психоанализата.

На първо място онези, които са свързани с обучението, с преподаването ѝ. Следването на медицина е създало у вас навика да виждате с очите си. Виждате анатомичния препарат, утайката при химичната реакция, съкращението на мускула в резултат от дразненето на неговия нерв. По-късно ви показват болния, симптомите на страданието му, резултатите от болестния процес, в много случаи дори и изолираните причинители на болестта. В хирургическите дисциплини сте свидетели на интервенциите, чрез които се помага на болния, и сами се опитвате да ги извършите. Дори в психиатрията демонстрацията на болния ни дава възможност за обилие от наблюдения над промените

в изражението, говора и поведението му. Така преподавателят по медицина играе ролята предимно на водещ и разясняващ, съпровожда ви из един музей, където вие имате пряк досег с обектите и чрез собствените си сетива се убеждавате в съществуването на новите факти.

В психоанализата, за съжаление, всичко е различно. При аналитичното лечение не се извършва нищо друго освен размяна на думи между анализирания и лекаря. Пациентът говори, разказва за минали преживявания и настоящи впечатления, оплаква се, изповядва желанията и чувствата си. Лекарят слуша, опитва се да направлява мисълта на пациента, предупреждава, насочва вниманието му в някои посоки, дава разяснения и наблюдава реакциите на разбиране или отхвърляне, които предизвиква по този начин у болния. Непросветените близки на нашия болен, които се впечатляват само от видимото и осезаемото, най-вече от действия, каквито могат да се видят по филмите, не пропускат да изразят съмнението си, че „само с думи може да се направи нещо срещу болестта“. Това, разбира се, е колкото късогледо, толкова и непоследователно. Та нали същите тези хора са убедени, че болните „само си внушават“ своите симптоми. Някога думите са служели на магията, съхранили са и до днес много от старата си магична сила. С думи един човек може да доведе друг до блаженство или до отчаяние, с думи учителят предава своите знания на учениците, с думи ораторът завладява слушателите и определя техните мнения и решения. Думите поражда чувства и са всеобщо средство, чрез което хората си влияят един на друг. Така че в психотерапията ние няма да ги подценяваме и ще бъдем доволни, ако можем да чуем думите, които си разменят аналитикът и неговият пациент.

Но дори и това не ни е позволено. Разговорът, който представлява психоаналитичното лечение, не търпи слушатели – той не може да се демонстрира. Разбира се, в една психиатрична лекция на учащите се може да бъде представен и неврастеник или хистерик. Той ще разкаже за своите оплаквания и симптоми, но нищо повече. Онова, от което се нуждае психоанализата, той споделя само в условията на особена емоционална връзка с лекаря и забележи ли индиферентен нему слушател, веднага ще замлъкне. Защото това споделяне се отнася до най-интимната страна на душевния му живот, до всичко онова, което той като социално самостоятелна личност трябва да прикрива от другите, а също и до онова, което като цялостна личност той не иска да признае дори пред себе си.

Тъй че вие не можете да присъствате на психоаналитично лечение. Можете само да слушате за него и ще се запознаете с психоанализата в собствения смисъл на думата единствено от разкази за нея. Чрез тази информация от втора ръка ще бъдете поставени в положението да си съставяте мнение при крайно необичайни условия. Очевидно всичко ще зависи най-вече от това, доколко вярвате на информацията ви.

Представете си, че сте отишли не на психиатрична лекция, а на лекция по история и лекторът ви разказва за живота и военните подвизи на Александър Македонски. Какви основания бихте имали да вярвате на разказа му? На пръв поглед положението изглежда дори още по-неблагоприятно, отколкото в случая с психоанализата, защото професорът по история, също както и вие, не е бил участник в походите на Александър – психоаналитикът поне ви разказва за неща, в които сам е играл някаква роля. Но после идва ред на доказателствата, които привежда историкът. Той може да се позове на писаното от древни автори, които или са били съвременници на въпросните събития, или поне са по-близо до тях, тоест да ви насочи към произведенията на Диодор, Плутарх, Ариан и др.: може да ви покаже снимки на запазени монети с лика на този цар или на негови статуи, на помпейската мозайка, изобразяваща битката при Исос. Строго погледнато, всички тези документи доказват само, че и предишните поколения са вярвали в съществуването на Александър и в реалността на неговите дела, а това

вероятно отново ще ви настрои критично. Ще установите, че не всичко, което се съобщава за него, е убедително или проверено в подробност, но не вярвам да напуснете лекционната зала със съмнение в реалността на Александър Македонски. Вашето мнение ще се определя главно от две съображения: първо, че няма никакви причини лекторът да ви представя за реално съществуващо нещо, в което сам не вярва, и, второ, че всички достъпни ви исторически книги описват тези събития по приблизително един и същ начин. Ако след това се заемете с изучаване на по-старите източници, ще обръщате внимание на същите два момента – възможните мотиви на информаторите и съгласието между отделните свидетелства. В случая с Александър Македонски резултатът от проучването положително ще бъде успокояващ, ала вероятно би бил различен, ако ставаше въпрос за личности като Мойсей или Нимрод. А какви съмнения може да имате спрямо човека, който ви описва психоаналитично лечение, ще разберете по-късно.

На това място имате право да зададете въпроса: ако психоанализата не разполага с обективни свидетелства и не подлежи на демонстриране, как изобщо може човек да я изучи, да се убеди в истинността на твърденията ѝ? Това действително не е лесно и не са много хората, изучили добре психоанализата; но път към нея, разбира се, има. Психоанализата се изучава преди всичко на собствен гръб, чрез изследване на собствената личност. Този процес не съвпада напълно с онова, което наричат себенаблюдение, но в краен случай може да се отнесе към него. Съществува цяла поредица от често срещани и общоизвестни душевни феномени, които след известно запознаване с техниката човек може да изучава върху самия себе си. Така се постига желаното убеждаване в реалността на описаните от психоанализата процеси и във верността на нейните схващания. Обаче напредването по този път се натъква на определени граници. Човек ще стигне много по-далече, ако се подложи на анализ от страна на професионален аналитик, ако преживее ефектите му върху собственото си. Аз, при което използва възможността да схване тънкостите на метода. Но, разбира се, този превъзходен път винаги е достъпен само за един човек, никога за цяла аудитория наведнъж.

За едно второ затруднение в отношението ви към психоанализата вече не мога да виня нея, а вас самите, уважаеми слушатели, поне дотолкова, доколкото досега сте се занимавали с изучаване на медицината. Досегашното ви образование е дало на мисленето ви определена насока, която е твърде далечна на психоанализата. Вие сте приучени да обосновавате функциите на организма и техните разстройства анатомически, да ги обяснявате химически и физически, да ги изследвате биологически, ала никой не е насочвал интереса ви към психичния живот, върхът в постиженията на този удивително сложен организъм. Затова психологичният начин на мислене ви е останал чужд, свикнали сте да го гледате с недоверие, да не го признавате за научен, да го предоставяте на лаиците, поетите, натурфилософите и мистиците. Такова ограничение несъмнено е във вреда на лекарската ви дейност, защото болният – както по правило става в междучовешките отношения – ще ви покаже само душевната си фасада и аз се опасявам, че ще бъдете принудени – като наказание – да отстъпите част от желаното терапевтично въздействие на така презираните от вас лаици, природолечители и мистици.

Напълно разбирам с какво може да се оправдае този недостатък на досегашното ви образование. Не съществува помощна философска наука, която би могла да послужи на лекарските ви стремежи. Нито спекулативната философия, нито описателната психология, нито свързаната с физиологията на сетивата, така наречената експериментална психология, които се преподават официално, не са в състояние да ви кажат нещо полезно за връзката между телесното и душевното и да ви дадат ключ за

разбирането на едно разстройство на душевните функции. Наистина в рамките на медицината психиатрията се занимава с описанието на срещащите се душевни разстройства и обобщаването им в клинични болестни картини, но понякога и самите психиатри се съмняват дали чисто описателните им систематизации заслужават да се наричат наука. Неизвестни остават произходът, механизмът, взаимовръзките на симптомите, съставлящи болестните картини – изменения в анатомичния орган на душата, които да отговарят на тези симптоми, или не се откриват изобщо, или пък не са в състояние да ги обяснят. Тези душевни разстройства се поддават на лечение само тогава, когато се окажат странични прояви на друго органично увреждане.

Ето празнотата, която психоанализата се стреми да запълни. Тя иска да даде на психиатрията липсващата ѝ психологична основа, надява се да разкрие общата почва на съчетаващите се телесни и душевни разстройства. За целта психоанализата трябва да стои далече от всякакви чужди ѝ презумпции от анатомично, химично или физиологично естество, да работи само с чисто психологични понятия и тъкмо поради това се страхувам, че отначало ще ви се види странна.

За следващата трудност не ще търся вината във вас, в досегашното ви образование или нагласа. С две от своите твърдения психоанализата оскърбява целия свят и си навлича неговата неприязън: първото от тях влиза в разрез с един интелектуален предразсъдък, второто – с морално-естетичен. Не бива да подценяваме тези предразсъдъци, те са нещо могъщо, останало от полезни, дори необходими етапи на човешкото развитие. Поддържат се от силите на чувствата и борбата срещу тях е тежка.

Първото от тези неприятни твърдения на психоанализата гласи, че душевните процеси по същество са несъзнавани; съзнават се само отделни елементи и актове от цялостния душевен живот. Спомнете си, че противно на това, ние сме свикнали да отъждествяваме психичното със съзнаваното. Дори смятаме съзнанието за определящо естеството на психичното, а психологията дефинираме като наука за съдържанието на съзнанието. И това отъждествяване е за нас така самопонятно, че всяко възражение срещу него ни изглежда очевидна безсмислица. И все пак психоанализата не може да не възрази, не може да се съгласи с идентичността на съзнавано и душевно. Нейната дефиниция на душевното гласи, че то е съставено от емоционални, мисловни и волеви процеси, и тя застъпва тезата, че има несъзнавано мислене и несъзнавана воля. Ала още с това си твърдение тя се лишава от симпатиите на всички привърженици на трезвата научност и създава около себе си подозрението, че е някакво фантастично тайнствено учение, което работи на тъмно и иска да лови риба в мътна вода.

Вие, уважаеми слушатели, естествено, още не можете да разберете с какво право обявявам такова абстрактно твърдение като: „Душевното е идентично със съзнаваното“, за предразсъдък; не подозирате също по какъв път е могло да се стигне до отричане на несъзнаваното, при положение че то съществува, и каква може да е печалбата от такова отричане. Дали психичното съвпада със съзнаваното, или е по-широко понятие от него, може би ви се струва празно препиране за думата; и все пак ви уверявам, че с признаването на несъзнавани душевни процеси се слага началото на решаваща преориентация в света на науката.

По същия начин не бихте могли да предположите колко тясно тази първа дързост на психоанализата е свързана с втората, за която предстои да говоря сега. Вторият постулат, който психоанализата обявява за едно от своите открития, твърди, че за възникването на нервните и душевните заболявания огромна, неocenена досега роля играят нагони, които могат да се определят само като сексуални както в тесния, така и в по-широк смисъл. Нещо повече – че същите сексуални нагони имат немалък дял за създаването на най-висшите културни, художествени и социални творения на човешкия дух. Според мен отвращението от този резултат на психоаналитичните проучвания е

главният източник на съпротивата, с която се сблъска психоанализата. Искате ли да знаете как си обясняваме това? Ние смятаме, че цивилизацията се е създала под натиска на жизнената необходимост за сметка на удовлетворяването на нагоните и че тя до голяма степен се създава отново и отново, тъй като всеки нов индивид, който влиза в човешкото общество, повтаря тази жертва – лишава се от нагонното удовлетворяване заради благополучието на общността. Измежду така употребените нагонни сили важна роля играят сексуалните пориви; те се сублимират, тоест отклоняват се от сексуалните им цели и се отправят към социално по-висши, вече несексуални цели. Такъв градеж обаче е неустойчив, сексуалните нагони не са достатъчно обуздани и затова при всеки индивид, който трябва да се приобщи към цивилизацията, съществува опасността те да се противопоставят на този начин на използването им. Обществото не познава по-голяма заплаха за своята култура от тази, която би се породила при освобождаването на сексуалните нагони и тяхното насочване към първоначалните им цели. Затова то не обича да му се напомня за този щекотлив момент в неговото изграждане, няма интерес да бъде разпозната силата на сексуалните нагони и значението на сексуалния живот да стане ясно за отделния човек; напротив – с възпитателна цел то се стреми да отклони вниманието му от цялата тази област.

Ето защо обществото не понася споменатото откритие на психоанализата и се мъчи да го заклейми като естетически отблъскващо, морално осъдително и опасно. Но подобни възражения са безсилни пред обективния резултат на научната работа.